

Муравська Юлія Євгенівна

к.е.н., доцент,

доцент кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань,

Тернопільський національний економічний університет

ЕКОНОМІЧНА ТА ВОЄННА РОЗВІДКА: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

Завдяки прогресивному процесу глобалізації економічна діяльність охоплює не тільки країни, але навіть й континенти. Численні фінансово-економічні зв'язки призвели до функціонування міжнародних підприємств у багатьох сферах економіки. Ось чому давно минув час, коли невелика команда, а іноді навіть один експерт, були в змозі збирати інформацію про конкурентів та аналізувати ситуацію близького або віддаленого навколишнього середовища.

У попередніх роках конкуренція між компаніями була не настільки відкритою, а зміни не відбувалися настільки швидко, не було засобів масової комунікації і бурхливого розвитку науки і техніки. Можна було виокремити декілька галузевих конкурентів і вони були розкидані навколо великої шахової дошки економічного світу. Тому, як результат повільного потоку інформації, їх реакція на зміни в навколишньому середовищі не була настільки негайною.

Проблематика формування системи безпеки лежить в основі досліджень наступних вчених: Мартиняк З. [2], Квечінські М. [3], Якубівська (Муравська) Ю. [4-5], Джеверс Е.[7] та ін. На основі опрацювання джерел по даній тематиці прослідковується необхідність вивчення особливостей економічної безпеки в політичному та бізнес контексті.

В даний час, внаслідок динамічного розвитку глобалізації і комп'ютеризації, організації та підприємства змушені використовувати на практиці широкий і багатовимірний аналіз діяльності конкурентів на місцевому, регіональному та глобальному рівнях. Це не випадково, що такі поняття, як «стратегічна розвідка» або «економічна розвідка» стали звичайним

явищем як в теорії, так і в практиці функціонування господарюючих суб'єктів. Таким чином, потреби ринку зумовили створення численних агенцій економічної розвідки, які задовольняють складні інформаційні потреби клієнтів. На думку автора, необхідно шукати джерела ринкової розвідки у воєнній. Багато з способів та методів розвідки, що застосовуються у воєнній сфері, впроваджувалися в цивільних економічних спецслужбах.

Загалом, можна сказати, що воєнна розвідка має два основних значення. По-перше, це організація (структура), яка виконує конкретні завдання, передбачені актами закону. По-друге, поняття воєнної розвідки розуміється як діяльність зі збору інформації військового характеру. Таким чином, у цьому контексті розвідка є своєрідним дослідженням, організованим державою по відношенню до інших країн (юридичних осіб). У більшості країн розвідка організована на основі спеціалізованих осередків, що діють у структурі штабів збройних сил або в рамках національних спецслужб (наприклад, ЦРУ (Central Intelligence Agency (CIA)) в США).

Воєнна розвідка. Висновки, отримані з аналізу літератури [4,5,7], свідчать про те, що існують різноманітні джерела розвідки. Кожна держава використовувала розвідувальні служби відповідно до її потреб та інтересів. За часів правління Катерини II головною службою, що займалася зовнішньою розвідкою, був Колегіум закордонних справ Росії. Посли Російської імперії також проводили розвідувальну діяльність. Таким чином, російська розвідка з вісімнадцятого століття підкупляла політичних активістів за кордоном; це робили дипломати, які давали хабарі за контракти, які влаштовувалися на користь Росії, іноді домовляючись із ворожими державними діячами, з метою навіть їх подальшого фізичного знищення.

Перші осередки воєнної розвідки та контррозвідки Польщі, наприклад, були створені після Першої світової війни в рамках Генерального штабу Збройних Сил Польщі. Історичні джерела стверджують, що вони почали діяти в середині жовтня 1918 року як Інформаційний департамент Генерального штабу. У 1920-1930-х роках воєнної розвідки використовувалися для виконання

завдань, пов'язаних з безпекою держави, а також у внутрішньополітичній конкуренції. Такі завдання, що виконувалися військовою розвідкою, зазвичай називали «двійка» (відділ II Генерального штабу). Історичні матеріали вказують на те, що подібні події посилювалися після 1930 року [1].

Від 1932 року розпочалася також діяльність, пов'язана з економічною розвідкою під патронатом приватного підприємства «Польське агентство з комерційної інформації» (ПАКІ). Агентство було окремою, незалежною організацією, офіційно підпорядкованою військовій розвідці. Працюючи під прикриттям, вона збирала матеріали про економічну ситуацію в країнах, що представляли для неї інтерес. Завдяки формально необмеженому діапазону прихованої діяльності, агентство було важливим джерелом інформації для польської розвідки. Інформаційна мережа ПАКІ забезпечувала військову розвідку важливою та необхідною інформацією. У багатьох випадках завдання розвідки виходили за межі лише воєнних.

Польське агентство з комерційної інформації фінансувалося за рахунок кредитів, наданих Міністерством воєнних справ (Воєнне управління промисловості і торгівлі) і було підпорядковане Департаменту II Генерального штабу, виконуючи типові воєнні питання. Це включало, наприклад, визначення несприятливого впливу різних економічних явищ та діяльності окремих компаній (іноземних та польських) на інтереси та функціонування польської оборонної промисловості та оборонної системи. Таким чином, Польське агентство з комерційної інформації регулярно розробляло тематичні аналізи, що вказували на негативний вплив на обороноздатність країни різних операцій, заснованих на іноземному капіталі, у галузях промисловості та торгівлі.

Однією з найважливіших операцій польської розвідки було намагання зламати систему німецького шифрувального апарату під назвою «Enigma». Вперше це було зроблено в 1932 р «Бюро шифрування». Поляки, перед початком війни, розкрили для французької та британської розвідки ключ доступу до «Enigma». В результаті вони зробили можливим для союзників використовувати польські техніки дешифрування під час Другої світової війни.

У 2005 році Польсько-Британська історична комісія знайшла записку в Британських архівах, де було вказано, що 45% британської розвідки, зібраної під час Другої світової війни, походили з польських джерел. 85% інформації визначено як «високої або дуже високої якості». Польська розвідка брала участь у розкритті таємного проекту Третього рейху – збройних ракет «V1» і «V2» [1].

Завдання сучасної воєнної розвідки підпадають під дві основні категорії: виявлення загроз та отримання відповідної інформації у сфері зовнішнього державного управління безпекою. Це пов'язано з більш широким розумінням захисту дипломатичних місій і їх співробітників. Отож, до ключових завдань служби воєнної розвідки можемо віднести наступні:

1) отримання, аналіз, обробка та розповсюдження інформації, яка стосується безпеки і міжнародного становища держави, її економіки та її економічного і оборонного потенціалу;

2) виявлення та протидія зовнішнім загрозам, які завдають шкоди безпеці, обороні, незалежності і територіальній цілісності держави, виявлення міжнародного тероризму, екстремізму та міжнародних організованих злочинних груп;

3) виявлення центрів міжнародної торгівлі зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами, наркотиками, психотропними речовинами, товарами, технологіями та послугами стратегічного значення для національної безпеки;

4) виявлення центрів міжнародної торгівлі зброєю масового знищення та загроз, пов'язаних з поширенням такої зброї та їх засобів доставки;

5) виявлення та аналіз загроз у районах напруженості, конфліктів та інших міжнародних загроз, що впливають на безпеку держави та вжиття заходів для їх усунення;

6) захист іноземних представництв держави та їхніх працівників від іноземних спеціальних служб та інших заходів, які можуть завдати шкоди інтересам держави.

Характеристики та ідентифікація окремих завдань вказують на те, що розвідувальна діяльність є відображенням найважливіших соціальних, політичних та економічних явищ, що відбуваються в державі, та які часто називають глобальними загрозами.

Висновки, що впливають з вищезазначених аргументів, призводять до твердження про те, що розвідка, як певна діяльність, має свої корені у воєнних справах, які направлені на отриманні інформації про ворога, виявленні його можливостей, слабких сторін і уразливих елементів бойового утворення.

Економічна розвідка в організації. Аналіз відповідної літератури [2-3, 7] вказує на першочергове виникнення поняття економічної розвідки у США в середині 1980-х років. Термінологія економічної розвідки позначає англійське слово «intelligence», яке зазвичай розуміється як розвідка. У період, що передує динамічному зростанню конкурентоспроможності, економічна розвідка була ідентифікована терміном «організаційна розвідка» і була предметом викладання в багатьох бізнес-школах США [2]. Розвідка - це організація, місія якої полягає в отриманні важливої інформації, важливої для економічної безпеки. Мета роботи з розвідувальною інформацією – це отримати достовірну картину загроз і досягти бажаного ефекту від рішень у сфері національної безпеки.

Діяльність розвідки в економіці не є новим явищем, як і в управлінні - сприйняття інтересів різних організацій в економічному плані. Сьогодні область пошуку інформації про конкуруючі підприємства часто і інтенсивно застосовується компаніями, які отримують інформацію про нові технології, джерела фінансування, капітал, нові організаційні заходи, людські ресурси, а також бази даних. Інформація про ресурси дозволяє організаціям взяти під свій контроль діяльність нових компаній. Сьогодні знання, що будуються на основі інформаційних засобів, означають владу, а шлях до влади - економічна розвідка.

Для того щоб зрозуміти природу економічної розвідки, доцільно вивчити специфічний характер розвідки, як свого роду інформаційного сервісу.

Література визначає розвідку як один із способів функціонування, що складається зі збору і обробки інформації, що стосується інших країн з метою їх використання в інтересах власної країни [2]. Вказане визначення включає як специфіку розвідки - збирання інформації, так і визначення наглядової установи (держави). У випадку з поняттям економічної розвідки, можна використовувати термін «організація», що розуміється в цьому контексті як компанія, підприємство або корпорація.

Сучасна політико-економічна ситуація, включаючи підйом глобальної економіки, а окрема, інформаційного суспільства, і динамічний розвиток телекомунікації, підвищує рівень організаційних загроз, що впливають з надзвичайно активної діяльності економічної розвідки. Економічна розвідка спрямована на збір інформації та має актуальне значення. Це означає збір даних про факти, події, плани та наміри таких організацій, як конкуруючі компанії. Отримана інформація передається власному керівництву (фірми, підприємства або компанії), щоб отримати перевагу у часі перед конкурентами та прийняти оптимальні бізнес-рішення. Тому економічна розвідка означає професійне отримання та аналіз інформації про конкретні сегменти ринку, суб'єктів господарювання, що діють на цьому ринку, їх технічні досягнення, операційні проекти, діяльність та економічне становище.

Найважливішою метою збору економічної інформації є отримання даних про сучасні технології та їх швидке впровадження у виробничі цикли. Завдання економічної розвідки та воєнної є різними. Остання розвідує економічний потенціал конкретної країни чи організації та її вплив на обороноздатність країни. Крім того, воєнна розвідка є організацією, що спеціалізується на зборі інформації про інші країни з метою її використання для політичних, економічних та вонних цілей власної держави. У контексті даного визначення можна зробити висновок про особливість економічної розвідки як спеціальної організаційної структури, метою якої є отримання інформації, а відтак і переваг тільки в економічній сфері.

Концепція економічної розвідки, насправді, відноситься до всіх можливих областей і питань, здатних сприяти збільшенню конкурентоспроможності компанії. Специфіка ефектів, що досягаються засобами економічної розвідки, підтверджує, що діяльність компанії часто розглядається як пошук можливостей для адаптації до змінного середовища. Це впливає з того, що діяльність економічної розвідки пов'язана з придбанням інформації про навколишнє середовище, тобто створення можливостей для формування умов та навколишнього середовища для задоволення потреб підприємства. Концепція економічної розвідки, на думку автора, може бути виражена в трьох основних функціональних сферах:

1) дії, що розуміються як процес формування нових повідомлень з метою задоволення інформаційних потреб підприємства;

2) процес отримання, обробки та обміну інформацією з одержувачами;

3) безперервність та актуальність інформаційної роботи.

Традиційно термін «економічна розвідка» розуміють як різні форми зусиль, спрямованих на пошук (збір), обробку та розповсюдження (в. т.ч. з метою скористатися нею) інформації, що є цінною та корисною для комерційних агентів [3]. Однак, на думку автора, необхідно розширити подібні міркування елементом деяких дій (дії впливу), вжитих для того, щоб впливати на оточення компанії.

Підводячи підсумок вищесказаному, можна зазначити, що економічна розвідка - це інформаційна діяльність, спрямована на задоволення потреб, пов'язаних з отриманням, обробкою та обміном ринковою інформацією щодо діяльності поточних та потенційних конкурентів, їх дій і намірів, а також запобігання відтоку стратегічної та конфіденційної інформації. Іншими словами, економічна розвідка надає можливості захистити стратегічну інформацію, за допомогою якої людина отримує і підтримує переваги над конкурентами.

Економічна розвідка в організації стає все більш важливим напрямком діяльності. Менеджери в багатьох організаціях цінують роль інформації в

процесі прийняття рішень, а також шукають нові рішення для отримання переваги над конкурентами. Компанія може домогтися значних конкурентних переваг, тільки якщо їй вдасться дивитися на ринок по-іншому від конкурентів. Ризик та отримана інформація будуть гарантією успіху на ринку. До ключової інформації, що дозволяє отримати перевагу над конкурентами, і може бути цікавою для економічної розвідки, належить:

- 1) інформація про стратегічні наміри центральних установ, які впливають, прямо чи опосередковано, на дану галузь;
- 2) інформація про науково-технічний прогрес у галузі (науково-дослідна діяльність);
- 3) інформація про розвиток міжнародних економічних і торговельних відносин, що впливають на галузь;
- 4) інформація про економічні та фінансові умови економіки, з точки зору галузі (рівень цін, ставки мита тощо);
- 5) інформація про рівень привабливості та можливості для розвитку галузі, структура конкуренції тощо;
- 6) інформація про можливості виходу на нові ринки, рівень їх привабливості, бар'єри для входу та виходу;
- 7) інформація про внутрішнє становище конкурентів, їх наміри, стратегії;
- 8) інформація про власні ресурси і засоби, сильні і слабкі сторони компанії;
- 9) інформація про хід реалізації стратегії та критичні точки.

Немає сумніву, що економічна розвідка має риси негативного іміджу, пов'язані з промисловим шпигунством. Відтак акти промислового шпигунства можуть бути трактовані як прояв недобросовісної конкуренції [4]. Економічна розвідка використовує в основному правові методи і відкриті джерела інформації, в той час як шпигунство використовує заборонені законом і секретні методи, що охоплюються таємницею або захищеними джерелами інформації [5]. Отже, термін «економічна розвідка» зазвичай застосовується до різних видів діяльності, які «здійснюються відповідно до закону, у

відповідності з усіма можливими гарантіями, які необхідні для захисту активів компанії, підтримання найкращих умов з точки зору якості, часу та витрат» [6]. Економічна розвідка повинна надавати цінну інформаційну підтримку управлінню організацією. Значення інформації, отриманої економічною розвідкою залежить від багатьох факторів. Основа для ефективної роботи економічної розвідки - це розуміння та задоволення інформаційних потреб.

Прослуховування та шпигунство в політиці та бізнесі. Використання спеціальних технологій, доступних на комерційному ринку, може бути дуже корисними в економічній розвідці. Ілюстрація цієї тези включає пристрої та спеціальне програмне забезпечення, встановлене, наприклад, на урядовій комунікаційній системі, без великої технічної модифікації (шифрування), що підриває безпеку держави. Це також стосується іноземних пристроїв, у тому числі і тих, які призначені для цільових застосувань. Прикладом такого пристрою є результат канадських досліджень в русі (RIM) - система «BlackBerry». Використання терміналів «BlackBerry» обмежується в різних країнах тому, що вони дозволяють шифрувати комунікації, що унеможливорює ефективну роботу місцевих служб безпеки. У багатьох західних країнах вважається, що вони сприяють розвідувальній діяльності(прослуховування), що здійснюються Сполученими Штатами і деякими союзниками Вашингтону.

Добре відомо, що американське Національне агентство безпеки (National Security Agency (NSA)) прослуховує комунікації країн ЄС не лише у питаннях загроз зі сторони ісламського тероризму.

У епоху інформаційного суспільства відбувається перехресне шпигунство, навіть союзниками за союзникам. Це можна спостерігати, коли США (National Security Agency (NSA)) та Штаб-квартира британського уряду (Government Communications Headquarters (GCHQ)) прослуховували польського прем'єр-міністра Лешека Міллера, бажаючи дізнатися його позицію щодо війни з Іраком. У серпні 2010 року Об'єднані Арабські Емірати оголосили про своє рішення призупинити дію певних послуг, доступних на смартфонах «BlackBerry» («BlackBerry Messenger», електронної пошти та веб-браузера).

Причина полягала в тому, що послуги становили загрозу для національної безпеки. Призупинення було виправдано арабською стороною, яка сказала, що дані від пристроїв «BlackBerry» шифруються і відправляються за кордон на сервери RIM (США), які пересилають їх до призначених адресатів.

Побоювання шпигунства зі сторони Сполучених Штатів, Великобританії та Ізраїлю інші країни прискорили введення обмежень на послуги «BlackBerry». На думку фахівців, спеціалісти з розвідки цих країн використовують даний тип смартфонів для здійснення шпигунської діяльності. З іншого боку, використання таких терміналів агентами іноземних спецслужб перешкоджає службі безпеки зашифрувати комунікацій. Багато закордонних виробників зобов'язані надавати свої спеціальні послуги з технічними деталями та ключами шифрування. Цей тип співпраці звичайно, не розкривається публічно.

Влітку 2013 року вийшла справа Едварда Сноудена. Він виявив ряд американських засобів прослуховування в урядових комунікаціях Великобританії. Відповідно до рекомендацій Британського інституту стандартів (British Standards Institution (BSI)), засоби «BlackBerry» (а також «iPhone») повинні бути замінені на смартфони з системою шифрування «SiMKo 2» (на основі смартфонів «HTC»), що гарантувало б захист секретної інформації (рівень: секретний) [7]. У 2011 році американські приватні компанії були заохочені розвідкою (звіт Комітету Палати представників розвідки) розглянути довгострокові ризики, що виникають в результаті співпраці з компаніями «ZTE» та «Huawei» в області постачання обладнання. За даними розвідки США, обидві компанії можуть використовувати свої технології для розвідки на прохання китайського уряду. Китайські підрозділи могли б допомогти прийняти стратегічні комп'ютерні системи в США. Звіт про «Huawei Technologies Ltd.» і «ZTE Corp.» включав, окрім того, твердження, що США повинні блокувати злиття і поглинання, сплановані цими китайськими компаніями в США. «Huawei» - приватна компанія, яка тоді була другим за величиною постачальником у світі телекомунікаційного обладнання. Вона функціонувала в 140 країнах. «ZTE» займала п'яте місце в списку. Вона також

був четвертим у світі виробником мобільних пристроїв, «Huawei» була шостою. Звіт Комітету з розвідки рекомендував, щоб в комп'ютерних системах уряду США не було жодних складових, які надходять від китайських компаній, тому що це призведе до шпигунства [7].

Звіт також містив попередження про те, що обладнання та програмне забезпечення, особливо ті, які виготовляються з використанням компонентів і систем, що надходять з Китаю, призначеного для американських клієнтів, у разі кризи або війни дозволить Пекіну атакувати системи, які є життєво важливими для національної безпеки США. Рекомендації комітету були результатом однорічного розслідування, під час якого Конгрес США провів слухання з обома китайськими компаніями. Китай заперечував, що «Huawei» і «ZTE» нібито були створені з метою загрози безпеці США. Американська сторона заявила, що китайські компанії не надали необхідної інформації про їхню структуру, діяльність та взаємодію з китайським урядом [8]. Ці приклади показують важливу роль розвідки в діяльності держав та організацій. Інформація, надана розвідкою, дозволяє не тільки отримати перевагу над конкурентами, але й блокування їхню діяльність. Такі дії призводять до отримання матеріальної вигоди, заснованої на нематеріальних знаннях.

Отже, кожна розвідувальна служба, як і будь-яка організація, компанія або корпорація, повинна задовольняти чотири ключові функції, пов'язані зі знанням. Вона повинна набувати, обробляти, поширювати та захищати інформацію, вибірково відмовляючи в її отриманні опонентами або надаючи доступ союзникам. Якщо проаналізувати кожну з цих функцій, можна почати конструювати загальну структуру стратегії на основі знань, що є ключем до багатьох, якщо не всіх, воєнних і економічних перемог. У цьому контексті сприйняття знань як фактора безпеки не являється новим рішенням. Добре відомо, що інформація в кінцевому рахунку формування знань є складовою кожної людської діяльності. Вона визначається як набір значень, що описують об'єкт будь-якої природи. Набір міститься в певному повідомленні і виражений

в певній формі. Це дозволяє визначити конкретний об'єкт, одержувача відповіді на поточну ситуацію і вжити відповідних заходів.

Що стосується визначення сфери безпеки організації, то можна продемонструвати роль інформації у формуванні поведінки суб'єкта, що прагне створити безпечні умови для існування і розвитку. З цієї точки зору, інформація, або скоріше знання, отримані економічною розвідкою, є причиною будь-яких змін у сфері діяльності організації. Незважаючи на кількість змін у процедурах обробки інформації і впровадження інформаційних технологій, проблема переробки та використання знань залишається важливим аспектом економічної розвідки. Варто відзначити, що інформаційна специфіка сприймається в класичному сенсі і пов'язана до розвідки, охоплює весь інформаційний матеріал, що не підлягає оцінці та може змінюватися з точки зору його довіри, а відтак, мати потенційну цінність для розвідки. Отриманий інформаційний матеріал складається з визначення достовірності його джерела, зіставлення отриманої інформації з існуючими знаннями (включаючи інформацію, підтверджену іншими джерелами), аналізу ймовірних подій, і розробки матеріальної колекції, що дозволяє представити результати для особи, яка приймає рішення, та користувачів інформації. У XXI столітті економічна розвідка буде все більш ефективним інструментом для політичної активності, здійснення економічної діяльності та моніторингу суспільства.

Список використаних джерел

1. Służba Wywiadu Wojskowego. Strona główna. URL: <http://www.sww.wp.mil.pl/pl/11.html>. (дата звернення 26.05.2019 р.)
2. Martyniak Z. Zarządzanie informacją i komunikacją. Zagadnienia wybrane w świetle studiów i badań empirycznych. Kraków: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, 2000. 398 s.
3. Kwieciński M. Wywiad gospodarczy w przedsiębiorstwie. Warszawa-Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 1999. 397 s.

4. Якубівська Ю. Є. Промислове шпигунство з боку Китаю як загроза для економічної безпеки. Збірник тез доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції «Тактичні та стратегічні пріоритети зміцнення фінансово-економічної безпеки держави», Тернопіль: ТНЕУ, 2016. С.152-154.

5. Муравська (Якубівська) Ю. Є. Інформаційна безпека суспільства: концептуальний аналіз. *Економіка та суспільство [Електронне наукове фахове видання]*, № 9, Мукачево : Мукачівський державний університет, 2017. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/>

6. Wywiad Gospodarczy. Portal wiedzy. URL: www.wywiadgospodarczy.pl. (дата звернення 26.05.2019 р.)

7. Jevers E. Agent, Handlarz, Prawnik, Szpieg, Warszawa: Wyd. Literackie, 2010. 409 s.

8. Forbes. Huawei i ZTE: zagrożenie dla bezpieczeństwa USA. URL: <http://www.forbes.pl/styl-zycia/artykul/Technologie/huawei-i-zte-zagrozenie-dla-bezpieczenstwa-usa> (дата звернення 26.05.2019 р.)